

XIX-XX.

667716

Lackner Kristóf

FLORILEGUS
AEGYPTIACUS IN AGRO
SEMPRONIENSI

2

MAIESTATIS
HVNGARIAE AQUILA

Keresztúr, 1617

MTA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

BUDAPEST, 1988

BIBLIOTHECA
HUNGARICA
ANTIQUA
XIX–XX.

AKADÉMIAI KIADÓ
Budapest, 1988

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

alapította:

VARJAS BÉLA

szerkeszti:

KÓSZEGHY PÉTER

XIX–XX.

LACKNER KRISTÓF

Florilegus Aegyptiacus in agro
Sempronensi

*

Maiestatis Hungariae aquila

KERESZTÚR, 1617

XIX–XX.

Lackner Kristóf

148266

**Florilegus Aegyptiacus in agro
Sempronensi**

*

Maiestatis Hungariae aquila

KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ
tanulmánya

**MTA
KIK**

**MTA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE
AKADÉMIAI KIADÓ**

1988

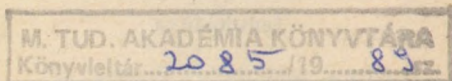
A faksimile szövegét közzéteszi:

KÖSZEGHY PÉTER

667716

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink
feltárása, nyilvántartása és kiadása”
program keretében

ISBN 963 734 151 X

ISSN 0067-8007

A kiadásért felelős: Klaniczay Tibor
Készült a Magyar Színházi Intézet nyomdájában,
Budapest, I., Krisztina körút 57.

A XVII. századi Sopron szellemi világát bemutató kiállításokon gyakran látható egy kitűnő arckép, Lackner Kristóf 1602-ben festetett kisméretű portréja. Feltehetően Hans von Aachen prágai műterméből származik, talán magának a híres mesternek a munkája.¹ Legélőbb része Lackner arca: a telt, összefogott ajkak, a nyugodt szempár, a finom rajzú orr, a sápadt, áttetsző arcbor. Kezében egy könyvet tart, ennek gerincén olvasható életkora: Aetate sua XXXI. A többi részletet évszázadok finom homálya vonja be.

Ilyen lassú homályosodás mosta el az életmű kontúrjait, jellegét, értékeit is. Bár városa, Sopron, sohasem feledkezett meg egyik legjelesebb polgármesteréről,² a jeles alapítványtevőről,³ de már a halálakor, 1632-ben elhangzott emlékbeszédben sem esett szó az elsiratott író voltáról. És ami egykor sem volt a gyászbeszédet mondó Schwanshoffer Kristóf számára világos, még inkább elfelejtődhetett az azóta eltelt háromszázötven év alatt.⁴

A Lackner család nem tartozott Sopron évszázadok óta honos polgárai közé. Az apa, Lackner Ádám vándorló ötvöslegényként érkezett az ausztriai Tittmoningból Sopronba.⁵ 1568-ban mutatta

be ötvösremekét a város belső tanácsának, tanulólevelével és törvényes származását igazoló okmányával együtt. Három gyermekes belvárosi özvegyasszonyt vett feleségül, Kolb János özvegyét, Schieffer Borbálát, vállalva ezzel a nála alig fiatalabb mostohafiakkal folytatandó pereskedéseket. E házasságból született Lackner Kristóf 1571. november 19-én.⁶ Felesége halála után Lackner Ádám újabb házasságot kötött, Rittschandel István prédikátor özvegyét, Consul Annát (a horvát reformátor, Consul István⁷ lányát) vette el. Ő törődött azzal, hogy az ifjú Lackner újra folytassa megszakított tanulmányait, méghozzá a humanista történész, Gabelmann Miklós keze alatt, a csepregi, trivium rangú skólában.⁸

Lackner is tanárával ment, amikor a *Monomachia Hungaro Turcica* szerzője Grácba,⁹ az ottani illustre gymnasiumba kapott tanári meghívást; abba az evangélikus rendi tanintézetbe, ahol teológiát is oktattak. Consul Anna sokra tartotta Gabelmann mestert, nevelt fiának írt levelében azt üzentte neki: olyan hosszúra toldatja meg Sopronban levő láncát, hogy háromszor is körülcsavarhatja a nyakán.¹⁰

Lackner Kristóf jogi tanulmányok folytatására Olaszországba utazott. Noha igyekezett praeceptorként előteremteni tanulmányai költségeit, apjának több mint 400 aranyat kellett fordítania taníttatására. Páduában az örökösödési jogról írt tézisei alapján lett mindkét jog doktora.¹¹ Még két évet tanítványai mellett tartózkodott Itáliában, majd 1597-től újra Sopronban élt. Kezdetben ap-

róbb peres ügyekben járt el; a soproni tanácsi jegyzőkönyv bejegyzései alapján azt vélhetjük, hogy a belső tanács nem sokba vette személyét. Jogi végzettsége ellenére sem választották a tanács tagjává, holott a városnak gyakran voltak peres ügyei a bécsi és prágai hivatalokkal.

1598-ban vette el Tölzl János özvegyét, a nála jóval idősebb Gürtner Orsolyát. A házassági kontraktus ismeretében valószínű, hogy párválasztásában kizárólag hatalmi célok irányították. A következő évben már a tizenkét tanácsos között találjuk, rangban a kilencedikként. Kezdetben személyiségét tanácsos társai megszerzett társadalmi helyzete ellenére sem könnyen fogadták el. A polgármester például panaszt emelt ellene, hogy engedély nélkül hagyta el a várost. Lackner azzal védekezett, hogy Pethe Márton püspökhöz kellett utaznia, aki azzal vádolta meg, hogy házában prédikált; az urak közül pedig valaki hamis lelkűnek, hatkrajcáros embernek mondta. Maga-mentetésével csak azt érte el, hogy nem akartak melléje ülni a tanácsban, szókimondásáért pedig megbüntették.¹²

1600-ban adta be nemességkérő levelét; saját maga tervezte nemesi címerében rákot, nádat és hattyút rajzolt. Camerarius emblematikus művei segítenek e címerterv magyarázatában:¹³ a rák a fordulás, forgékonyság képességét jelzi, a hattyú az írói szándék, a nád pedig a hajlékonyság példája. A címer voltaképpen jelentése: tulajdonosa jogász és író.¹⁴

Nem egy alkalommal kellett védenie városát a türelmetlen, heves természetű hetesi Pethe Márton győri püspök és királyi helytartó előtt. Nemcsak prédikálással vádolták, de felelnie kellett a Nádasdy birtokhoz tartozó Keresztúr evangélikus lelkészének a városba való bebocsátása miatt is. (Sopronból már 1584-ben királyi parancs távolította el az evangélikus papokat és tanítókat.¹⁵)

A Fauth-krónika folytatója, Klein Jakab tanító jegyezte fel, hogy Pethe Márton püspök Lackner Kristóf elfogatására készült; egy királyi várhoz sáncárok ásására akarta küldeni, vagy legalábbis megveretését tervezte. A püspök azonban tagadta a vádat.¹⁶

Lackner ekkoriban, a püspökkel folytatott dézsmaper miatt, megfordult tanácsostársaival Pozsonyban, Bécsben, Prágában. Vélhetőleg útjainak irodalmilag és művészetileg leghasznosabb eredménye a Rudolf-féle manierista képtár és ritkasággyűjtemény megismerése volt.¹⁷ Ösztönzőleg hathattak rá a csendéletek, portrék, mitologikus és allegorikus jelenetek. Prágai útjai során juthatott el Bartholomäus Spranger vagy Hans von Aachen műtermébe, feltehetőleg portréját¹⁸ is az utóbbi mesterrel készítette el. Talán e prágai élményeknek szintén része volt abban, hogy Lackner gyűjtötte a művészi tárgyakat. Mint egykori ötvös, maga is készített serlegeket; a Tudós Társaság (a soproni tanultak és hatalmon lévők szövetsége) serlegei különböző fejeket formáztak. Végrendeletében olyan tintatartót hagyományozott Esterházy Miklósrá, melyet utazóórával építettek össze.

Saját metszetei, rajzai is allegorikus, filozofáló tartalmú alkotások.

Lackner Kristóf 1603-tól városbíró, 1614-től pedig polgármester. E két hivatal sok ügyel-bajjal nehezítette a város második, majd első emberének napjait. A mindennapi élet malmában őrlődő, többre termett humanista látszólag komoly képpel figyelte az ismétlődő csip-csup pereket, ezenközben azonban az előtte fekvő aktákra lerajzolta pl. a Sopronba menekült hernalsi prédikátort, akit az 1620-as évek ellenreformációja kergetett el Bécs szomszédságából; máskor indák közt bujkáló bájos nyulakat rögtönzött; megint máskor emblematisz jelszó került az iratokra, és olyan tollvázlat, amely egyaránt ábrázolt manierista szörnyarcot és virágcsokrot. A polgármester a tanácsban ült, de az író, a művész fantáziája más tájakon kóborolt.¹⁹

1604-ben alapította Lackner Kristóf a Soproni Nemes Tudósok Társaságát, erre talán Olaszországban látott példák is ösztönözték.²⁰ Ekkor, 1603 óta immár második éve, városbíró volt. A benyújtott alapszabályokat a „Tiszteletreméltó Tanács átnézte”, s annyit jegyzett meg, hogy a tagként belépő asszonyok is fizessenek tagsági díjat, és „az ülésrend kinek-kinek a tekintélye szerint legyen.”

A szövetség tagjai tanulók, tanult emberek, nemesek és tanácsbéliek lehettek. Az utóbbiak egy aranyat fizettek belépéskor, és egy kiváló auktor könyvét ajándékozták a társaságnak. A nem nemes és iskolákat nem járt jelentkező belépési díja két arany volt, iparos három aranyat fizetett, továbbá

velük szemben az is kíváncsi volt, hogy tanácsbéliék legyenek. Külön előjoguk volt belépéskor azoknak, „akik egyetemen tanultak vagy egy előkelő udvari iskolában”. Férje után az asszony is társasági taggá vált. Az évente szedett tagsági díjak összegéből, s a társaság vagyonából (birtokaik jövedelméből) a magasabb fokú tanintézetben tanulókat segélyezték, „hogyan ezáltal tudományos fokozatot érhessenek el.”

Jegyzőkönyvet vezettek, a választott titkár latinul írta a számadást. A szövetség pecsétjében két egymásba kapcsolódó kéz könyvet tart. Az évenkénti összejegyzésen társasági beszédek hangzottak el. Az évi számadás-nap pünkösdhétfőn volt, az ünnepi összejegyzésen legtöbbször Lackner Kristóf szerepelt. 1610-ben egy *oratio exhortatoriában* elmélkedett az igazi nemességről.²¹ Az előadás a virtust magyarázta. Lackner szerint a társaság tagja is csak az lehet, aki a *virtus* erényei szerint él. A jó szándék megvalósításához ugyanakkor *constantia*ra van szükség. Ezért boldog az olyan város, ahol a literátusok sokasága található. Ők alkalmasak az alkotásra, szemben az illiterátusokkal. A tanultak sokaságát azonban nevelni kell, ezért minden tehetős tag segítse elő fia tanulmányait! Serkenjünk fel az álomból — kiált fel Lackner szenvedélyesen — ha nem magunkért, legalább fiainkért!

A vera nobilitas elveit akkor követik — tanítja a szónok — ha segítik a tehetséges ifjak tanulmányait. Senki nem kívánhatja, hogy teremjen a föld, ha nem ültetik be, hanem ellepi a gaz, a királydiny-

nye. Az erény teszi nemessé az embert, a pusztá cím szerinti nemesség tartalmatlan. Az igazi nemest nem lehet kinevezni, hanem szigorú erkölcsök, kemény tettek nyomán lesz azzá valaki. A cím szerinti nemesség minden rossznak forrása lehet, ha azonban az erény kapcsolódik a ranggal, megszületik a harmónia.

Sopron Lackner városbírósa, illetve polgármesteri tiszte idején kétszer is szembesül a kérdéssel: kinek engedelmességen, a „magyaroknak”, Bocskai, majd 1619-ben Bethlen hadainak, avagy a város közelében levő Bécsnek?

A város hungarus-tudata kétségtelen, Lackner Ádámnak is előírták, hogy peres ügyében köteles magyarul válaszolni, mivel Sopron a magyar királyság tagja. A német-magyar nyelvű városi polgárok számára a legfontosabb azonban a város biztonsága volt: ezért nem engedték be Bocskait,²² és ezért engedték be Bethlent! De Bocskaival szemben a császári hadakat választó soproniak sem jártak jól, az egykorú panasz szerint Wolf Dorn császári kapitány hadai csak kevéssel voltak jobbak Bocskai rettegett segédcsapatainál.²³

Bethlen Gábor hadainak Sopron két éven át erős vára volt. A fejedelem 1619. november 30-án ünnepélyesen bevonult a városba.²⁴ A soproniak Bethlen tartós sikereire számítottak.

Lackner Kristóf az 1619. évi májusi pozsonyi országgyűlésről pontosan tudósított az eseményekről. Az országgyűlés sürgette, hogy a főkapitányok magyarok legyenek, és legyen szabad királyválasztás. Röpiratokat küldött haza a cseh

eseményekről, de óvatosan kikötötte, hogy csak a városházán szabad őket tartani.²⁵ Ugyanez az óvatosság – kétfelé figyelés – jellemezte Sopronnak Bethlen Gáborhoz és II. Ferdinándhoz fűződő kapcsolatát. A soproniak magukhoz váltották a fejedelemtől a győri püspök elkobzott faluját, Fertőrákost, azonban ügyeltek arra, hogy végképp Esterházy Miklóssal se szakítsanak, s rajta keresztül II. Ferdinánddal se.

Bethlen Gábor besztercebányai országgyűlésén Lackner Kristóf két tanácsostársával vett részt. Egy 1620 júliusában kelt levelében a cseh követek fogadásáról tudósított, aholis Thurzó Imre gróf angol zenészekkel adatott bankettet. Bethlent Lackner még Znaimbba is elkísérte, ugyanakkor leveleiben óvatos magatartásra intette az otthoniakat. Már 1619. december 21-én is súlyos váltságdíjat fizettek, hogy a császári 'hadak ne gyűjtsák fel a külvárost. Ijesztő példa lehetett Sopronnak a közeli Csepreg 1621. január 6-i fel-dúlása, ahol a császári hadak 1200 lakost, köztük sok ott tanuló diákot megöltek. Bár Esterházy Miklós már 1621. januárjában számított a város meghódolására, de erre, kellő biztosítékok nyérése után, csak májusban került sor.

Sennyey István püspök, királyi küldött érkezett a városba és a tanácsot megtisztította a rebellisektől. Lackner két éves szünet után lett újra polgármester. Besztercebányán, ahol mint Sopron követe vett részt, mérsékelt magatartást tanúsított, ellene szavazott például Esterházy Miklós száműzetésének. Ezek után hívták össze

1622-ben a soproni országgyűlést. A protestáns és katolikus rendek között heves vallási csatározások folytak, jellemző, hogy Pázmánytól megkivánták: a királyt köszöntő beszédét előre mutassa be. Az országgyűlés végén Lackner palotagrófi és asztalnoki címet kapott. Ekkor bővítette az uralkodó a soproni városi címert a római birodalmi sassal, benne a maga és felesége (gonzagai Eleonóra) kezdőbetűivel.²⁶

Ezekben az években sikerült Lacknernek elérnie, hogy megvalósuljon az 1619-ben gravamenként előterjesztett kérelem, a gimnáziumi rang megadása. A város tanácsa 1620-ban „in negotio erigendi Gymnasii” Thurzó Imréhez is kéréssel fordult, 1620 őszén pedig Lackner leveleskönyvébe egy olyan fogalmazvány iratik be, melyben ügyes hálálkodással sürgetik II. Ferdinándot: boldogok, mert mindenünnen azt hallják, hogy az uralkodó a gimnáziumi fokozat engedélyezésével tisztelte meg a várost. Lackner a későbbiekben is mindent megtett, hogy a városi latin iskola gimnáziummá nőjön, ezt segítette elő az iskolánál Huber Márk teológus alkalmazása és Schwanshoffer Kristóf személyében Regensburgból tudós igazgató meghívása.²⁷

Az 1620-as esztendőekben — Lackner polgármestersége idején — alakult ki a belváros reneszánsz jellegű épületsora, a Főtér, a Szent György utca környéke. Ezek az évek építő évek voltak — jegyzi fel Faut Márk krónikás —, mindenki, aki tehette, épített; pompakedvelésből, de büszkélkedésből is.²⁸

Polgármesteri hivatalát Lackner 1626-ban letette, de a belső tanácsnak továbbra is tagja maradt. Egyre többet betegeskedett, ezért 1629-ben megfogalmazta első végrendeletét.²⁹ Pénzzé tehető vagyonát az ispotályra, a török fogságban lévő soproniak kiváltására és (ha ilyen nincs) szegény lányok kiházásítására szánta, a harmadik részt pedig szegény, tehetséges polgárgyerekek egyetemi tanulmányaira. A királyi családra aranyozott ezüst mosdótálat és kancsót hagyott, nagy, dupla ivókészletet az Esterházyakra, a Tudós Társaság kapta könyvtárát, okleveleit. Kétszáz dénárfontot szánt sírkövére, kérte, hogy fegyvereit arannyal átszőtt zsinórral sírköve mellé akasszák. Mivel hűségesen szolgálta a várost, a belső és külső tanács jelenjen meg a temetésén. 1631-ben, miután elhunyt idős – matrónaként emlegetett – felesége, Lackner újra megházasodott, az első végrendeletben Mártlnék emlegetett rohonci Pauer Mártán vette feleségül. Utolsó végrendeletében csak a feleségére vonatkozó rész változott.

A második házasságkötést követő fél éven belül Lackner Kristóf meghalt. Sopron városa 1632. január 4-én fényes temetéssel búcsúztatta. Öröknek szánt kriptája alig fél évszázadig maradt fenn, a jezsuita kézbe visszaadott egykori katolikus templomból a protestáns sírokat 1674-ben eltávolították.³⁰ De gondoskodásának hatása évszázadokon át nem szűnt meg: hagyatékának összegéből a huszadik századig támogatták a tanulni vágyó soproniakat.³¹

Lackner Kristóf munkássága sokrétű, terjedelmes; emblematikus művek, erénytükrök, emble-

matikus koronaértelmezés (amely egyben királytükör), florilegiumgyűjtemény, iskoladrámák, jogi munkák. A több mint tíz könyv terjedelme mintegy 2000 lap. Ehhez járulnak beszédei (kéziratban), melyeket a Soproni Nemes Tudósok Társaságában mondott el; levelei és a Mértékleteségi Egyesület tervezete – mindez az *Emblematischer Tugendspiegel* kéziratával együtt maradt ránk.³² Jogi természetű gráci gimnáziumi vizsgadolgozata is, eme elveszettnek hitt mű a közel-múltban került elő.³³ Az örökösödéssel kapcsolatos kérdéseket fejtegeti a „*Theses ad materiam de Haereditatibus*”. A dolgozat gyökerei az életből nőnek ki: Sopronban gondosan követték az örökösödéssel kapcsolatos kérdések pontos rendezését.³⁴ A filozófia és a jog kérdéseinek ötvözete a *Quaestiones Justinianae* – ez a műve a bizánci császár institúcióinak és az ehhez fűződő filozófiai gondolatoknak gyűjteménye.³⁵

Emblematika és a királytükör műfaja fonódik össze a *Coronae Hungariae Emblematica descriptio* c. könyvében;³⁶ ebben úgy értekezett a II. Mátyás koronázásakor közléről is látott koronáról, hogy felhasználta az egyiptominak hitt misztika és az emblematika általános képkincsét, miközben fő tárgyalási szempontja az ötvös mestere volt.

Az emblémákat erényekként értelmezte a Batthyány Ferencné Poppel Évának ajánlott *Emblematischer Tugendspiegel*ben.³⁷ Három iskoladrámáját ismerjük, ezek színre is kerültek.³⁸

Antonio de Guevara híres művéből, a *Libro llamado Relox de Principes*ből (Johannes Wanckelnek *Horologium Principum* fordítását is felhasználva) *Aphorismi politici* címmel tett közzé válogatást.³⁹ Ezt hozzávetőleg akkor készítette, amikor Prágay András fordította a maga remekét, *Fejedelmeknek serkentő órája* címmel. Rimay János is ekkoriban figyelte sóvár füllel hangját „ennek a böcsülhetetlen Fejedelmi szép órának, akinek harangja hangját a Castellána nyelv után Olasz, Francuz, s Deák nyelven való harangszóknak is harangjai zengedeztették széllyel Európában.” Ha ehhez felsoroljuk még emblematikus ihletettséggű, *Salicetum Semproniense* című versgyűjteményét, képet kaphatunk az életmű gazdagságáról.⁴⁰

Jellemző szerzőnkre, hogy kiket tisztelt meg ajánlásokkal. *Esterházy Miklósnak*, a királyi Magyarország új oszlopának ajánlotta a *Florilegus Aegyptiacust*; *Náprági Demeterrel* folytatott beszélgetések emlékét őrzi a *Maiestatis Hungariae Aquila*; a nagy műveltségű *Révay Péter* koronaörhöz és *Thurzó György* nádorhoz is írt ajánlást; *Batthyány Ferencnek* ajánlotta (s mint a kéziratban látható javítások mutatják, nyomtatásra is előkészítette) az *Oratio de laudibus regiae atque liberae civitatis Semproniensist*, e társasági beszédet, amely a szülőföld szépségét zengi, *Poppel Éva* asszonyi erényekben valóban gazdag személyiségét dicséri az *Emblematischer Tugendspiegel*.⁴¹

Emblematikus művei a hieroglifikus emblematika jegyében születtek. Lackner írói gondolkodása ezekben a művekben Henri Estienneével

azonos, aki szerint az embléma a szimbólummal, az aenigmával, a parabolával, a fabulával rokon, és mindez a szent tudományokkal, az egyiptomi hieroglifákkal kapcsolódik össze. Estienne az összefüggéseket így magyarázza: „Az embléma egy művészi és erkölcsi szimbólum. Azáltal nevel és tanít bennünket, hogy az ábrázolást az érzékelésnek, a tanulságot pedig az értelmünknek közvetíti. Bármilyen egyszerű is lehet egy kép, sokszor misztikus értelemmel rendelkezik; ám ha a kép homályosnak tűnik, akkor a szavak magyarázzák meg azokat, minekutána analogia és összefüggés fedezhető fel közöttük.”⁴² Lackner hieroglifikus emblémáit valóban csak a szavak magyarázzák, az egyiptominak hitt misztikával átszőtt emblémaszótár képvázlatái nyomán kellett kinek-kinek az emblémát megrajzolnia.

Az emblematika európai divatja 1531-ben kezdődött: Andrea Alciati *Emblemata* című művével, amely világhírűvé vált, s alapműve lett egy csaknem kétszáz éven át tartó európai képzőművészeti – irodalmi irányzatnak. Alciati így írt Francesco Calvi könyvkereskedőnek: „Az egyes epigrammákban leírok valamit, ennek valami ízléses jelentése van a történelemtől vagy a természet dolgairól, ebből festők, ötvösök, öntők olyanfajta tárgyat alkothatnak, mint melyeket mi scutának, (plakett, medaillon) nevezünk és a kalapunkra erősítünk, vagy jelvényként használunk, olyant, mint Aldus szigonya, Frobenius galambja, vagy Calvus elefántja.”⁴³

Már Alciati műve az emblémás kötetek későbbi hagyományos szerkezeti tagolását mutatja. Miképpen a versnek címe, az emblémának *mottója* van, felirata (*inscriptio*), amely már röviden utal a második elemre, a *picturára*. Ez bemutathat épületet, növényt, tárgyat, ábrázolhatja az emberi élet valamely folyamatát. Lehet továbbá történeti, mitológiai, vagy bibliai esemény.

Karl Josef Höltgen szerint a korai humanista emblémaírók tevékenysége közvetítette az antikvitástól örökölt világi tudást, erkölcsfilozófiát, gyakorlati életbölcsséget. Ez a folyamat Alciatitól Sambucusig tart; művei alapján ide sorolhatjuk Lackner munkásságát is. A XVII. század buzgón vallásos emblémagyűjteményeinek szerzői már egy más világlátást közvetítenek, ők már nyíltan az *olvasók megtérítésén* fáradoznak.⁴⁴ Szorosan összefügg a felirattal és a képpel a *subscriptio*, amely lehet vers vagy próza (Lacknernál ez leginkább próza). A rajzok és a hozzátartozó szöveg kölcsönhatását a műfajt kezdeményező Alciati így jellemzi: „A szavak jelentenek valamit, a dolgokat megjelölik. Mégis a dolgok is jelentenek olykor-olykor valamit, mint a hieroglifák Horusnál és Chaeremonnál, melynek bizonyítékaul mi is egy könyvet is alkottunk, melynek címe Emblemata.”⁴⁵

Nyilvánvaló tehát, hogy az emblematika gyűjtőmedence is, amelyben helyet kapnak az 1419-ben előkerült egyiptomi-hellenisztikus kéziratban megőrzött ismeretek: ez Horapollo *Hieroglyphicája*; Chaeremon említése pedig Francesco Colonna fantasztikus szerelmi álmait megíró

regényére, a *Hypnerotomachia Polyphilire* utal. Poliphylus szerelmi álmainak és harcainak színhelye a képzeletbeli Egyiptom, amelyet a manierizmus kuriózumkeresése piramisokkal, szfinkszekkel népesített be; de érdekelte a kort az egyiptomi képírás is, amelyet megfejteni ugyan nem tudtak, de az ebben rejlő bölcsességet értelmezni próbálták. Természetesen Horapollo is fiktív személy, nevét a Horus és az Apollo nevekből rakták össze.⁴⁶ Az egyiptomiak ősbölcsességéből próbálták a görög auctorok metaforáit, képeit, allegoriáit is megmagyarázni; beleolvadt ebbe a képzeletvilágba a számmisztika, továbbá az ószövetség és a középkori bestiáriumok világa. Ezért számos embléma közvetlen forrását a II. században Alexandriában keletkezett *Physiologus*ban kereshetjük.⁴⁷

Horapollo *Hieroglyphicaja* 1419-es felbukknásától 1505-ös első kiadásáig nagy karriert futott be. Aldus Manutius adta ki. Felfedezője – Christoforo de Buondelmonti – nem ismerte fel igazi jelentőségét, barátjában, Poggio Braccioliniben annál nagyobb érdeklődést keltett. Francesco Filelfo is tanulmányozta a divatbajött hieroglifákat, Marsilio Ficino, a firenzei platonista akadémia vezetője pedig már rendszeresen foglalkozott a hieroglifák világával. A humanisták elképzelése szerint minden egyes hieroglifa meghatározott fogalmat jelentett. A fogalmak mögött belső, rejtett összefüggéseket tételeztek fel és így kísérelték meg a hieroglifák magyarázatát.

A *Horapollo* európai elterjedését nem kis mértékben segítette elő maga Erasmus is, aki a

munka megjelenése idején Aldusnál, Velencében tartózkodott, és később az *Adagiák* forrásaként említi a *Hypnerotomachiát* és Horapollot is.⁴⁸ Paulo Giovio *Dialogo dell' Imprese*je örökítette meg a jelmondatos címerek, képes ábrázolások ruhán viselésének divatját. Giovio, a kérdés monográfusa, ugyancsak az antikvitáshoz nyúl vissza magyarázataiban. Georg Puttenham forrásértékű munkájában nem tesz különbséget az *impresa*, *device* (rajz) és az *embléma* műfaja között. Ő is úgy véli, céljuk az, hogy „valamilyen titkos, szellemes erkölcsi tanulságra célozzanak.”⁴⁹

Az 1488-ban elkészült sienai katedrális főhajójában, a mozaikpadlózat közepén, Hermész mondabeli ábrázolását szemlélhetjük. Középpütt hosszú ruhába öltözött és köpenybe burkolt hatalmas aggastyánt pillanthatunk meg, akinek fejét magas, bélelt süveg fedi. A kompozíció közepén áll, s lába alatt ez a latin felirat olvasható: „*Hermes Mercurius Trismegistus Contemporaneus Moysi*” (‘*Hermész Marcurius, a legnagyobb, Mózes kortársa*’). Jobbjával egy turbános és szintén szakállas, keleties öltözékű alaknak nyitott könyvet nyújt át, amelyre e szavak vannak vésvé: „*Suscipite, o, litteras et leges Aegyptii*” (‘*vegyétek, ó, egyiptomiak, e betűket (könyvet) és törvényeket*’). Így a mondák Hermész Trisznegisztosza „mint a keresztény kinyilatkoztatás pogány prófétája tűnik elénk.”⁵⁰

Alakját ismerték már a keresztény egyházatyák; a reneszánsztól a XVII. század elejéig pedig

mint a titkok tudóját, a hieroglifák atyját említették.

Andrea Alciati 1531-ben megjelent *Emblematum libere* editio princepsét számos bővített kiadás követte, az európai nemzetek nyelvein több mint 150 fordítása ismert. Alig tekinthető át azok száma, akik emblémáit átveszik, átalakítják, tovább értelmezik, és mindig újabb változatokat írnak.⁵¹

Pierio Valeriano *Hieroglyphicaja* – melyet Lackner Kristóf szívesen forgatott – a horapolloi egyiptomi-hellenisztikus munka XVI. századi változata. Ezt a művet Lackner Fauth Márk humanista krónikáírónak, a Tudós Társaság egyik tagjának könyvtárából kölcsönözte.⁵²

1617-ben Lacknernek két műve jelent meg Sopron szomszédságában, Keresztúron, a Nádasdy-birtokon működő Farkas Imre nyomdájában, melyeket most faksimile kiadásunkban nyújtunk át az olvasónak. A *Florilegus Aegyptiacus in agro Sempronensi* emblémaszótár, a *Maiestatis Hungariae Aquila* hieroglifikus címermagyarázat.⁵³

A *Florilegust* a szerző Esterházy Miklósnak ajánlotta. Három évvel korábban, 1614-ben együtt utaztak a linzi birodalmi ülésre, s a főnemes így példálódzott a Genézis 32. fejezetéből: „In baculo meo, vt Jacob transivi, hoc est migravi e Patria, et cum duabus turmis in Patriam regressus sum.” Vonatkozik ez persze Esterházy főúri sorba lépésére, de egyben emblematikus érdeklődésére is utal.

Lackner az építkező főnemesnek Alciati szellemében *alkalmazásra* ajánlja szótárát: „Quo vero argumentum gratitudinis in propatulo sit, nomini Tuo Magnifico adscripsi Florilegum Aegyptiacum, quem pro tua rara divinitusque data discretione tuis novis structuris, adaptare, ad aliaque literato Viro digna accomodare benigne digneris.”

Szintén alkalmazásra ajánlja munkáját „Ad benevolum Lectorem”, a jóakarátú olvasónak, aki ennek segítségével maga is készíthet emlémat „vt quivis eruditus pro suo captu ingeniose quasvis elegantiarum formas et emblematicas adumbrationes sine labore queat depingere, et hieroglyphice quid describere.” Lackner fő forrása a Horapollot és követőit továbbfejlesztő „örök emlékezetű férfiú” „I O H A N N E S Pierius Valerianus, Vir aeviterna memoria in hieroglyphicis descriptionibus dignus et incomparabilis.”⁵⁴

A Lackner szerint „páratlan férfiú” — „vir incomparabilis” — munkásságát a XVI. század közepén fejtette ki, *Hieroglyphicaja* 1556-ban jelent meg először. A szerző unokaöccse Fra Urbano Valeriano Bolzanónak, aki beutazta Kis-Ázsiát és Egyiptomot, és bármely kortársánál többet tudott a valódi képírásról, mert unokaöccsének ezt mondta: „... mindaz, amit a régiek hagyományából a hieroglifákról biztosan tudunk, nagyon kevés”, jóllehet ő is rejtett bölcsességet keresett a képírásban.⁵⁵ A Lackner által fő forrásmunkaként lapozott *Hieroglyphica* 58 liberből áll; helyet kaptak benne matematikai figurák,

továbbá a csillagoknak, elemeknek, növényeknek hieroglifái. A *Florilegus Aegyptiacus* számos emblémavázlatát sugallta Valeriano könyve, ezenkívül a műben fel-felbukkannak a középkori bestiáriumok magyarázatai is. Nem véletlen, hogy az emblémaíró Zsámboki János is használt egy Physiologus-kódexet.⁵⁶

A bestiáriumok, a hagyományos emblematiszta munkák és a hieroglifikus könyvek anyaga ötvöződött össze Lacknernál. A strucc pl. álszent a *Florilegusban*; Valerianus részletesen kifejti, hogy tojásaival nem törődik. A pelikánt mindketten ostobának mondják. Valeriano még hozzáteszi, hogy nem tud fészket rakni. A glória vagy a győzelem jelképe a sólyom, Valeriano úgy tudja, hogy minden más madárt megelőz.⁵⁷

Lacknernál a polip nem tűr éhséget, a *Hieroglyphicában* azt is olvashatjuk, hogy ilyenkor önön tűzében pusztítja el önmagát. Az egyenetlenség jelképe mindkettőjükénél a vízbe rakott füstölő. (A vízbe mártott thuribulumot királytükrében Lackner meg is rajzolta.)⁵⁸ Lackner szerint a strucc igazságos, mivel tollai egyenlő hosszúak, mindez ily módon fordul elő Valerianonál is. Ugyancsak hasonló értelmű embléma van Gabriel Rollenhagen *Nucleus emblematum selectissimorumában*, (1611) aki azonban hozzáteszi, hogy a struccnak semmit nem használ a tolla, mert nem tudja használni. Nem a toll tesz íróvá, hanem annak helyes használata. Lackner akárhányszor az ismert emblematiszta írókhoz hasonlóan fogalmaz.

Az erkölcstelen ember példája nála is, Alciatinál is a bagoly. Held — Alciati német fordítója — a baglyot a fatuitas, az ostobaság emblémájában ábrázolja. Alciatihoz hasonlóan beszél Lackner a pálmáról is, Held fordításában a pálma felmagaslik, „Beumt sich auf” és minél inkább elnyomják, annál édesebb gyümölcsöt terem.

Joachim Camerarius, a nagyhírű nürnbergi humanista, emblematikus író, Lacknerrel azonos értelemben ír a sasról. Ritka, egyetlen kiadásban megjelent emblematikák — pl. Lebeus-Batillius könyve (Frankfurt, 1596) — és Lackner egyaránt felnyergelt ökörrrel ábrázolják a lehetetlent.

Camerarius és Lackner emblematikus találkozása egyébként sem véletlen. Az éber daru képe mindkét szerzőnél egyaránt megjelenik, ugyanígy az önmagát elemésztő fönixmadár, amelynek ma is meglevő emblematikus levonó rézlemezeit Lackner éppen Camerarius nyomán formálta ki.⁵⁹

Az emblémák épületekre történő alkalmazását nemcsak Esterháznak ajánlotta Lackner. A soproni városháza folyosóit, termeit egykor Lackner hieroglifikus eredetű emblémái díszítették, ezek az 1676-os nagy tűzvész idején semmisültek meg.⁶⁰

Náprági Demeter győri püspökkel, a jeles humanistával folytatott beszélgetések emlékét őrzi a *Maiestatis Hungariae Aquila*, e kettős címermagyarázat.⁶¹

A kis, nyolcvanhárom oldalas műben Lackner a város kapuján található Maiestas sasát és a humanista püspök címerét értelmezi. Így a könyv

címképen is mindkettő megjelenik, a metszet nagy részét a Maiestas sasa tölti ki. A metszet alsó részén, mintegy egyötödén, a püspöksüveggel, pásztorbottal bővített családi címer látható.

Lackner és Náprági között, a Pethe Márton püspökkel kialakult feszült viszonyal ellentétben, humanisták közt szokásos, a felekezeti küzdelmeken túlelemelkedő barátság jött létre. Lackner tehát joggal hivatkozik Ciceróra: „C I C E R O, disertissimus Orator Romanus, et summus Politicus, Amicitiam omnibus rebus humanis anteponebam esse duxit: quum nil aequae ad res secundas vel adversas conveniens sit.” A címermagyarázat azonban nemcsak a barátot, hanem az irodalom fényével feldíszített főpapot is ünnepli: „Amicum hic non communem, sed Patronum et litterarum splendore apprime condecoratum praesulem et Archiepiscopum intelligo; ... Item morum speculum, politeiae perpendiculum, et super omnia humanitatis omnimoda, quae ita in Illustrissimo atque Reverendissimo eminent, vt hesperus inter reliquas stellas et Syderum ignes lucet.”⁶²

Egyetlen egy ebéd vagy vacsora sem múlik el Fertőrákoson, a püspök ebédlőjében anélkül, hogy Náprági ne disputálna tudós módjára vendégeivel. Igazi platonikus ebédek ezek; még a Rákosra vezető úton is, a szekéren, a tudomány volt köztük a társalgás témája. Ezért ajánlja a Maiestas sasáról szóló művet, a barátság folytatásának reményében, a püspöknek. A bevezetést követi az emblematisz cimerleírás. Ez Lacknert, akárcsak egyik társasági

beszéde a soproni Confoederatioban, Justus Lipsius hívének mutatja.

Kifejti ugyanis emblematicus címermagyarázatában – akárcsak az 1610-ben mondott *oratio exhortatoriában* – hogy a jó ember nemes ember is (ez egyben a korszak tanítása a szellemben nagyokról), aki pedig nemtelen, az akkor is az, ha különben Jupitertől hozza alá a származását. Az erény nemesség nélkül is ragyog, erények nélkül azonban a nemesség hiábavalóság. „Nobilitas nuda sine virtute mera vanitas vanitatum censetur. ... quia nobilitas virtus est. Ubi autem non est virtus, mera vanitas dicitur.”⁶³

A mitra, a kereszt és a pásztorbot Náprági címerében a kegyesség jelképe, a felső címer részben látható galamb pedig a papi szűzességé. A címerpajzsban elhelyezett koronáról azt tanítja, hogy az a legszebb erények jutalma. A koronából szűz emelkedik ki, kezében csillaggal ékes kard. Ez jelképezi az igazság mérőőnját, a jóság fényét, de a szigorúságot is. A csillag az őrökösre emlékeztet. A címer minden eleme a püspök erényeit ábrázolja.

Majd a Maiestas sasának bemutatása következik. A madarak királynője és egyben királya megjelent Sopron főkapuján. „Reginam et Principem avium vides in porta primaria Regia, Regiae atque liberae Civitatis Soproniensis, Emblematicam nimirum Aquilam. Dixeris, bene. Quid autem avis ista orientalis et occidentalis, septipennis... Ex qua plaga mundi huc Sempronium venit?”⁶⁴

Lackner római építészekre hivatkozik, ők díszítették házaikat szentenciákkal, aforizmákkal. (Római építmények díszítéses maradványaival a szerző olaszországi tanulmányai során is találkozhattott.) A sas arra emlékeztet, hogy nem szabad elfeledkeznünk szülőföldünkről. A hatalom is abban találja legfőbb védelmét, ha alattvalói őszintén szeretik. Egyiptomi eredetű a sas, isteni jelentése van, repülésével többek között a trónörököszt jelenti. A győzelem jelképe, vért iszik, nem vizet; az ifjúi messzelátást, memóriát ugyancsak sassal ábrázolják. A mi sasunk II. Mátyás király, a békeszerető fejedelem, aki megbékéltette a háború fúriáját. „... denotat ... MATTHIAM Imperatorem, ...pacificum Principem, quietum, ut qui Regna tumultuantia, provincias tumultu et belli furiis inquietas tranquillavit ...”⁶⁵

A bal szárny tollain Mátyás nevének kezdőbetűi. A jobb szárnyon a szabad királyi városok nevei, a sas nyakában a magyar címer. A földgömbön ülő sas a világ és az emberek gyorsaságát szemlélteti. Fejéről aranysárga fénynyaláb áramlik a föld felé. A földgömb az országot, a rajta lévő méhkas a várost jelenti, a ki-bejáró méhek a polgárok. A sceptrum a városbíró jelvénye, a kason Sopron címere ragyog. A két szélső bástya felett a jó hír csillaga fényeskedik. Így ragyogjon a város is régiségével, tiszta egével, gazdag erdőivel, bő rétjeivel, urai kiválóságával, jó adminisztrációjával, falai erősségével, szőlőkertjei nagyszerűségével!

Az *Aquila Hungariae* Lackner a város jelmondatával zárja: „Pro inscriptione autem vel Symbolo insignium Civitatis hoc servandum censeo, TVRRIS ET FORTITUDO MEA DEVS.”⁶⁶ Ez a hieroglifikus-emblematikus beszéd is bizonyítja, hogy a polgár számára a XVII. században elsősorban a városa jelentette a hazát!

Náprági Demeter szorgalmazta a *Coronae Hungariae emblematica descriptio* című királytükör kiadását is, bár a koronát és az azt díszítő ékköveket emblematikusan magyarázó művet a szerző Thurzó György nádornak ajánlotta. Náprági olvasta a kéziratot, és arra intette a szerzőt, hogy ne hagyja művét kéziratban, továbbá lássa el emblematikus magyarázatait hieroglifikus képekkel. Így a szem át tudja adni az olvasottakat az értelemnek.⁶⁷ Náprági tanácsai a kor követelményeinek felelnek meg. Olyan hieroglifikus emblémák alkotására bízta Lacknert, melyek (Ricoeur értelmezése szerint) ha kevesebbek is a tanúságnál, kettős jelentésűek, nem egykönnyen átláthatóak, és az értelmezés-értelmezhetőség szempontjából szinte kimeríthetetlenek; gondolatébresztők azoknak, akik az emblematikus művet olvassák és szemlélnek.⁶⁸

A királytükör így megfelel annak a kettős feladatnak, hogy verbálisan és vizuálisan ábrázoljon; ugyanígy az egyetlen nyomtatott példányban ismert *Emblematischer Tugendspiegel*, ahol található a *művészi forma* és a *gondolkodásmód* (Kunstform – Denkform). Jóllehet Lackner a *subscriptio* rövid formája helyett mindig hosz-

szabb szöveges magyarázatot fűz emblémáihoz.

Képes emblematicus művei tehát megfelelnek az *ars* és *cognitio* szabályainak, mint pl. a Nápráginak ajánlott *Aquila*. Ezzel szemben a *Florilegus Aegyptiacus*ban a kettős szándék csupán az emblémaszótár szövegeiben valósul meg. Az *ars* elveit az valósítja meg, aki a *cognitiótól* sugallt rajzot (*pictura*) megformálja.⁶⁹

Lackner Kristóf írói munkásságának ma is érdeklődést keltő alkotásai főleg a fent elemzett és részben csak említett művek, emblematicus, hieroglifikus munkái.

Az emblematica Magyarországon főleg a XVI–XVII. században népszerű. E műfaj utolsó hírnökei Európában a XVIII. században jelentkeznek. Nálunk 1746-ban fogalmazta meg Bod Péter „az emblematicus és példázó teológia és a bibliai régiségek lexikonát.”⁷⁰

A felvilágosodott német író, Johann Gottfried Herder 1793-ban tünődve jegyezte meg: „Nagy tömeg szimbolikus-emblematicus könyv és jegyzék jelent meg a XVI. század végén és a XVII. század elején. ... Miért? Ez időszak ízlése és története még nagy sötétségben rejtezik.”⁷¹

A szép képes emblémás-könyv „a múlt században legfeljebb antikvárius kereskedőknek okozott izgalmat”⁷² – írja a kérdés egyik kutatója.

Az utóbbi hatvan esztendő kutatásai bebizonyították, hogy az *ars* és *cognitio* jegyében az emblematica – és annak magyarországi története – elmélyült tanulmányozásra érdemes. Kiadásunk ehhez kíván hozzájárulni.

K o v á c s József László

JEGYZETEK

- ¹ Arckép a Liszt Ferenc Múzeum (Sopron) állandó kiállításán (76 x 110 cm).
- ² Lackner Kristóf végrendelete a Soproni Állami Levéltárban: Lad. I. Fasc. II. Nr. 54–56. Részleteit közlöm *Lackner Kristóf és kora* című könyvemben, Sopron, 1972.
- ³ *A soproni ág. hitv. evang. egyházközség kezelésére bízott alapítványok és alapok kimutatása*, Sopron, 1902.
- ⁴ Schwanshoffer Kristóf, aki 1611-ben volt soproni praeceptor, 1626-ban tért vissza a gimnázium élére, így Lackner írói munkásságát alig ismerhette.
- ⁵ KOVÁCS József László, *Adatok Lackner Ádám soproni megtelepedéséhez*, Soproni Szemle, 1966, 366–368.
- ⁶ Lackner Kristóf születésnapját nevelőanyja, Consul Anna jegyezte fel. *Régi magyar levelestár*, válogatta HARGITTAY Emil, Bp., 1981, I, 276–279.
- ⁷ Stjepan (Consul) Konzul Istranin a Weispriach család hívására kísérelte meg – eredménytelenül – a horvát telepesek reformációját
- ⁸ KOVÁCS József László, *i.m.*, (1972) 12.
- ⁹ GABELMANN Nicolaus, *Monomachia Hungaro Turcica* RMNY I 618.
- ¹⁰ HARGITTAY Emil, *i.m.*, I, 276–279.

- ¹¹ LACKNER Kristóf, *Theses ad iuris materiam de hereditibus*, RMK III 860.
- ¹² Lackner Kristóf kezdeti jogi tevékenységéről a soproni városi tanácsi jegyzőkönyv ír; Soproni Állami Ltár 1601, II, 5.; KOVÁCS József László, *i.m.*, (1972) 16.
- ¹³ CAMERARIUS Joachim jun. embléma gyűjteményeinek leírása: Arthur HENKEL – Albrecht SCHÖNE, *Emblemata*, Stuttgart, 1967, L–LI.
- ¹⁴ Lackner címerterve: Soproni Állami Levéltár Lad. I. Fasc. I. Nr. 28. – iratok szélére is rajzolt, vö.: KOVÁCS, *i.m.*, (1972) 49.
- ¹⁵ 1584-ben királyi parancs távolította el az evangélikus papokat és tanítókat Sopronból, mivel nem akarták elfogadni az új időszámítást és az erről szóló királyi pátenst a templomajtóról letépték.
- ¹⁶ Faut Márk krónikája: OSZK Kézirattára, Quart. Germ. 192.
- ¹⁷ KOVÁCS József László, *Lackner Kristóf Prágában*, ItK, 1970, 508.
- ¹⁸ Uo. Hans von Aachen jellemzését GALAVICS Géza könyvéből idézzük: „... nyugodtabb beállításra, klasszikusabb alakrajzra és természetesebb színezésre törekedett, úgy, hogy a színezés különleges, keresett finomságait mégis megőrizze, s a kompozíció dinamizmusát biztosítsa”. *Kössünk kardot a pogány ellen*, Bp., 1986, 32–33.

- ¹⁹ KOVÁCS József László, *Lackner Kristóf ismeretlen rajzai a Soproni Állami Levéltárban, Művészettört. Értesítő* 1973, 105–106.
- ²⁰ KOVÁCS József László, *A Soproni Nemes Tudósok Társasága, Helikon*, 1971, 454–467.
- ²¹ A *Confoederatio* pecsétjét Lackner Kristóf megfestette a Tudós Társaságban mondott beszédei kéziratának elejére: OSZK Kézirattára, Fol. Lat. 1643.
- ²² Bocskai küzdelmei hozták meg a protestáns vallásgyakorlat lehetőségét Sopron polgárainak. A város mégsem nyitott kaput hadai előtt, leginkább a kísérő tatár segédhadaktól retteghettek. Vö.: PAYR Sándor, *Emlékezés doktor Lackner Kristófról...*, Sopron, 1932, 15–17.
- ²³ Batthyány Ferenc 1605-ben így írt Poppel Lászlóné Salm Magdolnához: „... Kegyelmednek semmi jot irnom nem tudok, ith az Dunátul fogva az Drávaigh Muráigh az egész föld el veszett, Staer Országot rabollyák, égetik minden nap, senki nincz, kinek fájna avagy gondolna vele, mindent vesztében hattak” OL Batth. Miss. 04284 (1605.VII.6.) „Szombathelyen, Kőszegen, Körmenden sétálnak az törökök, tatárok, ... elég rosszul vagyunk... Job volna, ha az Császár frigyet csinálna, hogysem így vesztjök egymást” OL Batth. Miss. 04195 (1605.VII.8.)
- ²⁴ PAYR Sándor, *i.m.*, 24.

- ²⁵ KOVÁCS József László, *i.m.*, (1972) 25–26.
- ²⁶ Kovács József László, *i.m.*, (1972) 26–27.; FARKAS Sándor, *Csepreg mezőváros története*, Csepreg, 1886.
Sopron címeréről: HÁZI Jenő, *Sopron város címere* in HEIMLER Károly, *Sopron topográfiaja*, Sopron, 1936, 79–80.
- ²⁷ A gimnázium kialakulásáról: KOVÁCS, *i.m.*, (1972) 30–46.
- ²⁸ Faut Márk, *i.m.*
- ²⁹ Lásd a 2. jegyzetet!
- ³⁰ KOVÁCS, *i.m.*, (1972) 125–135.
- ³¹ Lásd a 3. jegyzetet! 63–64.
- ³² App.Hung. III 1992. Ez az *Emblematischer Tugendspiegel* egyetlen példánya; kézírata és Lackner leveles könyve: Soproni Evangélikus Levéltár 45.VI.B.
- ³³ Juliane KELLER, *Grazer Frühdrucke*, Graz, 1970. Ismerteti KOVÁCS József László, Soproni Szemle, 1983. 188.
- ³⁴ RMK III 1860.
- ³⁵ RMK III 1888.
- ³⁶ RMK III 1156.
- ³⁷ Lásd a 32. jegyzetet!
- ³⁸ RMNY II 1133, RMNY II 1112, RMK III 1246.
Az *Electio Trigonianat* és az *Actus Oeconomist* Jonas Rosa nyomta 400 illetve 200 pél-

dányban. Vö.: KOVÁCS József, *Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegyének számlája Lackner Kristófhhoz*, Soproni Szemle, 1958, 264–265.

³⁹ RMK III 1390.

⁴⁰ RMNY II 1400. Rimay János levele I. Rákóczi Györgyhez. *Rimay János Összes művei*, szerk.: ECKHARDT Sándor, Bp., 1955, 434.; *Salicetum Semproniense* RMK III 1394.

⁴¹ *Oratio de laudibus... civitatis Semproniensis*: Lásd a 21. jegyzetet! *Emblematischer Tugendspiegel*: Lásd a 31. jegyzetet!

⁴² FABINY Tibor figyelmeztet az összefüggésre *Rossz ízlés vagy művészi érték* c. tanulmányában; in *Ikonológia és műértékelemzés 2.*, Szeged, 1987, 21–38. Az *Estienne* idézetet e tanulmányból vettem át.

⁴³ Robert VOLKMAN, *Bilderschriften der Renaissance*, Leipzig, 1923. és Albrecht SCHÖNE, *Emblematik und Drama*, München, 1964.

⁴⁴ Karl Josef Höltgen felosztása: FABINY, *i.h.*

⁴⁵ Andrea ALCIATI, *De verborum significatione*, Louvain, 1565.

⁴⁶ Alciatiról és Horapolloról Robert VOLKMAN, *i.m.*; *Hypnerotomachia Polyphiliről*: KARDOS Tibor, *Az Árgius-széphistória*, Bp., 1967, 45–51.

⁴⁷ *Physiologus*, Bp., 1986, 93–108. KÁDÁR Zoltán utószava

- ⁴⁸ Robert VOLKMAN, *i.m.*
- ⁴⁹ Paolo GIOVIO, *Dialogo dell'Imprese*, Roma, 1555.
Georg PUTTENHAM, *The Arte of English Poesie*, 1599. FABINY, *i.m.* nyomán
- ⁵⁰ BALÁZS János, *Hermész nyomában*, Bp., 1987, 31–32.
- ⁵¹ Albrecht SCHÖNE, *i.m.*, München, 1964, 17.
- ⁵² Faut Márk könyvtárjegyzéke: Soproni Állami levéltár Prot. 1015/a–36. 99. 114–116. és Inv. 1003/k–1.36–47. Vö.: *Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon*, Könyvtártörténeti Füzetek II., Szeged, 1982, 11, 92.
- ⁵³ Lásd a 38. jegyzetet!
- ⁵⁴ Epistola dedicatoria A³ A⁴ és AVTHOR Ad benevolum Lectorem
- ⁵⁵ Robert VOLKMAN, *i.m.*
- ⁵⁶ *Physiologus. A Zsámboki-kódex állatábrázolásaival*, Bp., 1986.
- ⁵⁷ A budapesti Egyetemi Könyvtár Pierio Valeriano példányát használtam.
- ⁵⁸ RÓZSA György, *Lackner Kristóf a rézmetsző*, *Soproni Szemle*, 1971, 204.
- ⁵⁹ Lásd a 13. jegyzetet!
- ⁶⁰ Johann Conrad BARTH, *Oedenburgisches Rath-haus*, RMK II 1247. PAYR Sándor, *A soproni városháza*, Sopron, 1917.

- ⁶¹ RMNY II 1136.
- ⁶² EPISTOLA DEDICATORIA 1–3.
- ⁶³ *INSIGNIA... Demetrij Napragy: Eorumque Insignium brevis emblematica adumbratio*, 15.
- ⁶⁴ *AQUILA HVNGARIAE*, 52–53.
- ⁶⁵ II. Mátyás szívesen alakította Hunyadi Mátyás utóda szerepét: *AQUILA HVNGARIAE*, 56–57.
- ⁶⁶ *AQUILA HVNGARIAE*, 80–81. (a város dícsérete), 81–82. (a város jelmondata)
- ⁶⁷ RMK III 221.
- ⁶⁸ Paul RICOEUR, *A tanúság hermeneutikája I.*, in *A hermeneutika elmélete*, első rész, Szeged, 1987.
- ⁶⁹ FABINY Tibor, *i.m.*
- ⁷⁰ BOD Péter Önéletírása, in. Uő, *Magyar Athenas*, Bp., 1982, 36. és Uő, *Szentírás értelmére vezérlő magyar leksikon*, Kolozsvár, 1746.
- ⁷¹ Johann Gottfried HERDER, *Werke*, XVI.Bd., 160. Suphan's Ausgabe, *Zerstreute Blätter*, 1793.
- ⁷² Albrecht SCHÖNE, *i.m.*, 17.: úgy véli, hogy a fő vonulatot képező német, olasz, francia és spanyol emblematikus művek mellett „Portugália, Dánia és Magyarország adalékokkal szolgál.”

Az adalékoknál jelentősebb az egykorú hazai emblematikai irodalom! Vö.: KOVÁCS József László, *Rimay és a XVII. század emblematikája*, *Itk*, 1982, 637–644.

ZEMPLÉNYI Ferenc, *Egy magyar jezsuita emblematikus: Hajnal Mátyás*, in *Ikonológia és műértelmezés*, Szeged, 1987, 203–214.

*

Kristóf Lackner (1571–1631) was the most famous mayor of Sopron in the 17th century and, at the same time, a significant writer of the Hungarian late Renaissance. A former student of law in Italy, the writer and politician governed, for decades, his town, Sopron, following the model of the Humanist republics. The town itself, headed by Evangelicals, received during Lackner's period a number of royal privileges from the Vienna Habsburg Dynasty which, in turn, was Catholic. Thus, he could found a Humanist high school, the talented young people had the opportunity to study in Protestant colleges abroad, and, for these Humanists as well as for the town Senate, he organized a Scholarly Society which lasted for 70 years (between 1604 and 1674).

Lackner's life principle was *vera nobilitas*, based upon education and erudition. He compiled collections of florilegiums, wrote dramas, moral

and legal treatises, and he cultivated the hermeneutic branch of emblematics, making use of Egyptian symbols. Obviously, his work has been based on the emblematics of Andrea Alciati, and, just as in the case of his contemporaries, the bestiaries of the end of the Middle Ages got entangled into his emblematics as well as the ideas of the hieroglyphic trend of Horapollon and of the Hermetic literature.

The *Florilegus Aegyptiacus* is an emblematic dictionary for practical purposes, and following its interpretations anybody could decorate his palace with emblematic ornaments. The *Maiestatis Hungariae Aquila* is an emblematic heraldry, interpreting the crest of a Humanist bishop and that of Sopron town. The works now published for the first time since 1617 may give an insight to the world of the seventeenth century Hungarian hieroglyphic emblematics.

